

УДК 371.15

КОРНЕЩУК В. В.,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
та кадрового менеджменту ОНПУ

ТКАЧЕНКО С. В.,

старший викладач кафедри соціальної роботи
та кадрового менеджменту ОНПУ

РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТНОГО ДІАГНОСТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті подано результати анкетування, які доводять доцільність формування етичної компетентності в майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін в процесі їхньої професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі.

Ключові слова: *пілотне діагностування, етична компетентність, майбутні вчителі, суспільно-гуманітарні дисципліни.*

Постановка проблеми. Сучасні реалії ставлять високі вимоги не тільки до рівня професіоналізму вчителя, але й до його особистісних якостей, які роблять вчителя взірцем для наслідування. Поряд з досконалими знаннями свого навчального предмета, вміннями організувати ефективний навчальний процес не менш важливого значення набувають ціннісні орієнтації особистості вчителя, його сумлінність, порядність, справедливість, моральні норми, здатність знаходити правильне рішення в ситуаціях морального вибору. Тому розв'язання проблеми формування професійної компетентності вчителя зумовлює необхідність формування його етичної компетентності як невід'ємної складової компетентності професійної.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів досліджувалась І. А. Зязюном, Л. М. Мітіною, А. К. Марковою, О. В. Симен-Северською, В. О. Сластьоніним, Є. Н. Шіяновим та ін. Етичній складовій професійної компетентності вчителя присвячено роботи В. А. Писаренко, І. Я. Писаренко, І. О. Синиці, Л. Л. Хоружі, В. М. Чернокозова, І. І. Чернокозова, С. Є. Шульпіна та ін. Питання підготовки вчителів гуманітарного профілю відбито в працях таких учених, як Л. В. Катревич, Т. І. Койчева, М. М. Мілова, Т. Б. Руденко, О. С. Целих та ін.

Мета статті – висвітлити результати пілотного діагностування, спрямованого на дослідження доцільності формування етичної компетентності в майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Для проведення пілотного діагностування, що мало на меті з'ясування доцільності формування етичної компетентності в майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін було розроблено анкету, що складалася з 23 запитань. В опитуванні взяли участь 37 вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін м. Одеси (ЗОШ № 62 I-III ступенів, Ліцей «Приморський») та Одеської області (Тарутинський НВК «ЗОШ I-III ступенів–ліцей–д/з»).

Перше з запитань анкети визначало посаду, яку займає респондент. Так, респондентами виступили 12 вчителів російської мови та мирової літератури, 11 учителів історії та правознавства, 8 учителів іноземної мови та літератури і 6 учителів української мови та літератури.

Друге запитання анкети мало визначити стаж педагогічної діяльності респондентів. Серед залучених до анкетування вчителів стаж педагогічної діяльності до

5 років мали 5 осіб, від 5 до 15 років – 2 особи, від 15 до 25 років – 13 осіб, понад 25 років – 17 осіб.

Третє запитання мало на меті визначити соціальну значущість професії педагога для респондентів. Всі 37 (100%) вчителів вважають професію педагога соціально значущою.

Згідно з четвертим запитанням, респонденти мали вказати, чи відчують вони потребу в професійній самореалізації себе як учителя суспільно-гуманітарних дисциплін. Серед опитаних вчителів тільки 1 (2,70%) відповів «Ні, не відчуваю, адже розчарований(а) у виборі вчительської професії», 11 (29,73%) вчителів – «Мабуть відчуваю», 25 (67,57%) вчителів – «Безумовно відчуваю, адже вибір вчительської професії був усвідомлений і я не розчарований(а) в ньому».

На п'яте запитання «Чи стикалися Ви під час педагогічної діяльності з ситуаціями морального вибору?» тільки 7 (18,92%) учителів дали негативну відповідь – «Ні, не стикався(лась)», 18 (48,65) відповіли «Так, іноді», 9 (24,32%) – «Так, досить часто», 3 (8,11%) – «Так, постійно стикаюсь».

Шосте запитання передбачало визначення думки респондентів щодо поведінки педагога в ситуації морального вибору. На запитання «Як, на вашу думку, має чинити педагог в ситуації морального вибору?» 29 (78,38%) респондентів відповіли «Як підказує совість», 7 (18,92%) – «Як змушують обставини ситуації», 1 (2,70%) із вчителів дав свою відповідь: «Відповідно до законодавства». Жоден з учителів не обрав відповіді «Як підказує інтуїція», «Відповідно до значущості покарання або винагороди».

На сьоме запитання «Чи згодні Ви з твердженням, що педагогічна етика є основою професійної поведінки вчителя, яка допомагає йому відшукати правильну лінію поведінки в кожній унікальній педагогічній ситуації?» стверджувальну відповідь «Так, згоден(а)» надали 36 (97,30 %) вчителів, не зміг відповісти 1 (2,70%) із вчителів. Жоден з учителів не обрав відповідь «Ні, не згоден(а)».

На наступне, восьме запитання «Чи дотримуєтесь Ви під час педагогічної діяльності етичних професійних норм?» 1 (2,70%) із учителів відповів «Дотримуюсь залежно від ситуації», 19 (51,35%) – «Зазвичай дотримуюсь», 17 (45,95%) – «Намагаюсь завжди дотримуватися». Відповіді «Ні, не вважаю, що це потрібно, адже учні також їх не дотримуються» та «Зазвичай не дотримуюсь» не обрав жоден з учителів.

Щодо дев'ятого запитання анкети, то респонденти мали вказати чи мають, на їхню думку, поведінка педагога, його ціннісні орієнтації і моральні принципи значення для учнів. Переважна більшість учителів суспільно-гуманітарних дисциплін дали ствердливу відповідь на це запитання: 30 (81,08%) відповіли «Безумовно мають» і 7 (18,92%) – «Скоріше мають». Жоден з учителів не обрав відповіді «Ні, не мають» та «Скоріше не мають».

Десяте запитання мало на меті визначити думку респондентів щодо впливу поведінки педагога, його ціннісних орієнтацій і моральних принципів на виховання особистості учнів. Більшість учителів – 23 (62,16%) – відповіли «Безумовно впливають», 14 (37,84%) – «Скоріше впливають». Жоден з учителів не обрав відповідь «Ні, не впливають» або «Скоріше не впливають».

На одинадцяте запитання «Як Ви вважаєте, чи залежить від учителя морально-психологічний учнівського колективу?» 1 (2,70%) з учителів відповів «Вважаю, що такий клімат залежить тільки від міжособистісних стосунків між учнями», 19 (51,35%) – «Залежить певною мірою», 17 (49,95%) вчителів дали відповідь «Безумовно залежить». Відповідь «Скоріше не залежить» не обрав жоден з учителів

Згідно з дванадцятим запитанням респонденти мали вказати чи має впливати вчитель суспільно-гуманітарних дисциплін на формування моральних норм учнів. 3 (8,11%) вчителя відповіли, що «Вчитель має навчити своєму предмету», 1 (2,70%) – що «В педагогічній діяльності навчання є найголовнішим, а виховання другорядним», 7 (18,92%) – що «Мабуть має впливати», 26 (70,27%) учителів наголосили, що «Безумовно має впливати, адже виховання є не менш важливим за навчання».

Тринадцяте запитання мало на меті виявити, чи обізнані вчителі суспільно-гуманітарних з такими категоріями етики, як добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і гідність, обов'язок і відповідальність. З 37 респондентів 5 (13,81%) відповіли «Маю уявлення про ці категорії», 7 (18,93%) – «Можу визначити кожну з них», 5 (13,51%) «Можу схарактеризувати кожну з них, спираючись на власний педагогічний досвід», 20 (54,05) – «Намагаюсь власним прикладом виховувати в учнів добро, справедливість, гідність, відповідальність».

Згідно з чотирнадцятим запитанням респонденти мали вказати, чи дотримуються вони під час педагогічної діяльності принципів педагогічної моралі (педагогічного гуманізму, педагогічного оптимізму, колективізму, громадянськості та патріотизму). Так, 10 (27,03%) вчителів відповіли «Мабуть так, дотримуюсь» і 27 (72,97%) – «Намагаюсь дотримуватись, адже це впливає на ефективність навчально-виховного процесу». Жоден з учителів не обрав відповідь «Ні, адже не знайомий(а) з цими принципами» або «Мабуть ні, не дотримуюсь».

На п'ятнадцяте запитання «Якою мірою, на Вашу думку, Вам притаманні такі гуманістичні якості, як альтруїзм, любов до дітей, справедливість, совість, толерантність, емпатія?» 16 (43,24%) вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін надали відповідь «Виявляю ці якості неусвідомлено, інтуїтивно» і 21 (56,76%) – «Намагаюсь цілеспрямовано виявляти ці якості, щоб бути взірцем для учнів». Відповіді «Вважаю, що немає необхідності виявляти ці якості, адже педагог має бути строгим до учнів» і «Вважаю, що вияв цих якостей доцільний лише в окремих педагогічних ситуаціях» не обрав жоден з учителів.

Шістнадцяте запитання мало на меті визначити, чи свідчить досвід педагогічної діяльності респондентів про те, що вони здатні приймати відповідальні рішення. На це запитання 18 (48,65%) вчителів відповіли «Скоріше так» і 19 (51,35%) – «Так, я завжди беру відповідальність за прийняті мною рішення». Жоден з учителів не обрав відповіді «Скоріше ні» та «Нажаль ні, адже я намагаюсь уникати відповідальності».

Згідно з сімнадцятим запитанням, учителі суспільно-гуманітарних дисциплін мали вказати, чи свідчить досвід їхньої педагогічної діяльності про те, що вони здатні володіти собою у будь-якій ситуації, управляти своїми емоціями та настроєм. Було з'ясовано, що з 37 респондентів 30 (81,08%) намагаються бути емоційно зрівноваженими та 7 (18,92%) завжди контролюють свої негативні емоції, щоб не зашкодити ситуації і співрозмовнику. Відповіді «Не вважаю потрібним стримувати свої негативні емоції» або «Негативні емоції слід стримувати лише тоді, коли співрозмовник може дати відсіч» серед учителів не були обрані.

На наступне запитання «Як Ви Вважаєте, Ви вимогливі до себе? Вам притаманні самоконтроль у діяльності, самодисципліна, самокритичність?» 27 (72,97%) вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін відповіли «Так, намагаюсь бути вимогливим(ою) до себе і корегувати свою діяльність для отримання кращих результатів» та 10 (27,03%) – «Я завжди вимогливий(а) до себе, що дозволяє мені бути не менш вимогливими до інших». Жоден з учителів не обрав відповідь «Ні, адже результати моєї діяльності від цього не залежать» або «Мабуть ні».

Щодо дев'ятнадцятого запитання анкети, то вчителі мали сказати, чи свідчить досвід їхньої педагогічної діяльності про здатність безконфліктно вирішувати

проблемні педагогічні ситуації. З 37 вчителів 2 (5,41%) відповіли «Намагаюсь уникати вирішення конфліктів, адже вони можуть вирішитись і без мого втручання», 8 (21,62%) – «Вирішую конфлікти лише тоді, коли вони призводять до небажаних результатів», 27 (72,97%) – «Так, я завжди намагаюсь передбачити появу конфліктної ситуації і не довести до цього». Відповідь «Не вважаю потрібним витратити час і сили на вирішення конфліктів, адже вони не неминучі» не була обрана вчителями.

На двадцяте запитання «Чи тактовні Ви і ввічливі у взаємовідносинах з іншими?» 4 (10,81%) вчителі суспільно-гуманітарних дисциплін відповіли «Так, якщо розумію, що моя грубість може призвести до негативних наслідків», 14 (37,84%) – «Зазвичай так», 19 (51,35%) – «Сподіваюсь, що я завжди ввічливий(а) і тактовний(а)». Відповіді «Не вважаю, що з учнями маю виявляти тактовність, саме вони мають поважно ставитися до старших», «Зазвичай ні» і «Так, особливо з керівництвом» не обрані жоден з учителів.

Щодо двадцять першого запитання анкети, то респонденти мали вказати, чи мають суспільно-гуманітарні дисципліни потенціал щодо формування етичної поведінки учнів (на прикладі літературних героїв, видатних постатей, історичних і суспільно-значущих подій та ін.). На це запитання переважна більшість учителів дали ствердливую відповідь: 12 (32,44%) відповіли «Скоріше мають» і 24 (64,86%) – «Безумовно мають». Тільки 1 (2,70%) з учителів відповів «Скоріше не мають» і жоден не обрав відповідь «Ні, не мають».

На двадцять друге запитання «Чи використовуєте Ви можливості навчальної дисципліни, яку викладаєте, для виховання в учнів моральних якостей і етичної поведінки?» 27 (72,97%) учителів надали ствердливую відповідь. 9 (24,32%) учителів відповіли: «Іноді намагаюсь використовувати такі можливості». Тільки 1 (2,70%) з учителів дав негативну відповідь: «Ні, в мене не вистачає навчального часу навіть на засвоєння програми». Відповіді «Ні, адже це потребує додаткових зусиль і часу для підготовки» і «Майже ні» в учителів суспільно-гуманітарних дисциплін зафіксовані не були.

Двадцять третє запитання передбачало визначити, чи відчують учителі потребу у самовдосконаленні, професійному й особистісному зростанні. Так, 1 (2,70%) з учителів суспільно-гуманітарних дисциплін відповів «Ні, адже вважаю, що моїх професійних знань, умінь, досвіду достатньо для успішного навчання і виховання учнів», 4 (10,81%) – «Так, відчуваю, але не намагаюсь задовольнити цю потребу». Водночас більшість учителів – 32 (86,49%) – відповіли «Так, відчуваю і роблю для цього все можливе». Відповідь «Нажаль, ні, адже навчальне навантаження не дозволяє мені над цим замислитися» – не обрано жоден з учителів.

Висновки. Проведене анкетування показало, що всі респонденти вважають професію педагога соціально значущою і відчують потребу у професійній самореалізації себе як учителя суспільно-гуманітарних дисциплін. Більшість з опитуваних під час педагогічної діяльності стикалися з ситуаціями морального вибору, і вважають, що в таких ситуаціях педагог має чинити як підказує совість. Респонденти зазначили, що педагогічна етика є основою професійної поведінки вчителя, яка допомагає йому відшукати правильну лінію поведінки в кожній унікальній педагогічній ситуації. Вони дотримуються етичних професійних норм під час педагогічної діяльності і впевнені, що поведінка педагога, його ціннісні орієнтації і моральні принципи мають значення для учнів. На думку учителів суспільно-гуманітарних дисциплін поведінка педагога, його ціннісні орієнтації і моральні принципи впливають на виховання особистості учнів. Морально-психологічний клімат учнівського колективу залежить від педагога, який має впливати на формування моральних норм учнів, адже виховання є не менш важливим за навчання. Респонденти дотримуються

під час педагогічної діяльності принципів педагогічної моралі, обізнані з основними категоріями етики і намагаються власним прикладом виховувати в учнів добро, справедливість, гідність, відповідальність. Залученим до анкетування вчителям притаманні такі гуманістичні якості, як альтруїзм, любов до дітей, справедливість, совість, толерантність, емпатія. Вони намагаються бути взірцем для учнів; здатні приймати відповідальні рішення і брати відповідальність за них; володіти собою у будь-якій ситуації, управляти своїми емоціями та настроєм; вимогливі до себе і корегують свою діяльність для отримання кращих результатів; здатні безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації, передбачати появу конфліктної ситуації і попереджати її; ввічливі у взаємовідносинах з іншими. Респонденти наголосили, що суспільно-гуманітарні дисципліни мають потенціал щодо формування етичної поведінки учнів і тому використовують можливості таких дисциплін для виховання в них моральних якостей. Залучені до анкетування вчителі зазначили, що відчувають потребу у самовдосконаленні, професійному й особистісному зростанні і роблять для цього все можливе.

Отже, результати анкетування дозволили дійти висновку про доцільність формування етичної компетентності в майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін в процесі їхнього навчання у ВНЗ, використовуючи, з одного боку, потенціал самих суспільно-гуманітарних дисциплін, а з іншого – потенціал педагогів, що їх викладають.

Список використаної літератури

1. Ткаченко С. В. Етична компетентність учителя суспільно-гуманітарних дисциплін як предмет педагогічного дослідження / С. В. Ткаченко // Педагогічний альманах: збірник наукових праць. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 30. – С. 199-204.
2. Ткаченко С. В. Критерії оцінки сформованості етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін / С. В. Ткаченко // Наука і освіта при Південному науковому центрі Національної академії педагогічних наук України за підтримки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – 2015. – С. 181–186.

References

1. Tkachenko S. V. Ethical competence of the teacher of social-humanitarian disciplines as a subject of pedagogical research / H. V. Tkachenko // Pedagogical Almanac: Collection of Scientific Works. – Kherson : QUUZ «Kherson Academy of Continuous Education», 2016. – Vol. 30. – P. 199-204.
2. Tkachenko S. V. Evaluation Criteria of ethical competence formation of future teachers of social-humanitarian disciplines / S. V. Tkachenko // Science and Education at Southern Research Center of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine supported by the South National Pedagogical University Ushinski . – 2015. – P. 181-186.

KORNESHCHUK V.,

Ed.D, Full Professor, Chief department of Social Work and Personnel Management, Odessa National Polytechnic University

ТКАЧЕНКО С.,

Senior Lecturer of Social Work and Personnel Management, Odessa National Polytechnic University

THE RESULTS OF THE PILOT DIAGNOSIS FEASIBILITY OF THE ETHICAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE TEACHERS OF SOCIAL-HUMANITARIAN DISCIPLINES

***Abstract. Introduction.** The teacher was and remains a role model for students. Therefore, along with a thorough knowledge of their academic subject, the ability to organize learning process effectively, value orientation and moral standards of teachers are not less important. Such personal qualities as honesty, integrity, fairness, ability to find the right solution in situations of moral choice that determines the problem of ethical competence formation of teachers in the process of training at pedagogical university are also of great value.*

***Purpose.** The article aims is to highlight the results of the pilot diagnosis which was made to confirm the feasibility and the need to develop ethical competence of future teachers, particularly teachers of social-humanitarian disciplines. In our opinion, social-humanitarian disciplines have*

great potential for the ethical competence formation of both teachers and students, providing coverage and analysis of outstanding events and actions, acquaintance with historically significant figures, literary characters and the like.

Originality. *We conducted a specially designed questionnaire pilot diagnosis, which was attended by 37 teachers of various social-humanitarian subjects. It showed the importance of ethical competence as an integral part of the professional competence of a modern teacher and proved the need for its purposeful formation.*

Conclusion. *Thus, the conducted survey showed that the majority of teachers during pedagogical activities are faced with situations of moral choice, and teaching ethics is the foundation of professional conduct for teachers, which helps them to find the right course of action in each unique teaching situation. The teacher's behavior, his value orientation and moral principles should influence the education of individual students. Respondents indicate that they follow the principles of pedagogical morality and are familiar with the main categories of ethics, try to educate students goodness, justice, dignity, responsibility during their pedagogical activity. They try to be a role model for students; able to make responsible decisions and take responsibility for them; control themselves in any situation, control their emotions and mood.. They are demanding to themselves and adjust their activities for better results; they are able to solve a problem without conflict pedagogical situations, predict the emergence of a conflict and prevent it; courteous in relations with others.*

Keywords: *pilot diagnosis, ethical competence, future teachers, social-humanitarian subjects.*

*Одержано редакцією 25.10.2016 р.
Прийнято до публікації 03.12.2016 р.*